

מנחם שקולניק

זכין לאדם שלא בפניו | יא.

הסוגיה בשניים אוחזין	תוכן:
הסוגיה באיזהו נשך	פתיחה
הסוגיה בנדרים	שיטת תוספות
קשיית הקצות	שיטת הריטב"א והרשב"א
שיטת רש"י	גמרות המסייעות לשיטת הריטב"א והרשב"א
האם זכין לאדם או גם מאדם	הסוגיה בקידושין
סיכום	הסוגיה בכתובות
	גמרות המסייעות לשיטת התוס'

פתיחה

הגמרא במסכת כתובות (יא.) אומרת: "אמר רב הונא אמר רב: גר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד". רש"י מסביר, שמדובר שאמו מביאה אותו להתגייר. ומבואר בגמרא שב"ד מגיירים אותו מדין 'זכין לאדם שלא בפניו', כלומר מכיוון שהקטן אינו בר דעת ולכן אינו יכול להתגייר מדעתו וכאילו אינו לפנינו, וכמובן זכות גדול הוא לו להתגייר, ולכן מגיירים אותו מדין 'זכין לאדם שלא בפניו'. אנו נדון מה הגדר של הדין 'זכין לאדם שלא בפניו'.

שיטת תוספות

תוספות (ד"ה "מטבילין") מקשה:

"ותימה דהא זכייה הוי מטעם שליחות, דכיון דזכות הוא לו אנן סהדי דעביד ליה שליח כדמוכח בפ"ק

דב"מ (יב.)... וא"כ האיך זכין לקטן והלא אין שליחות לקטן כדאמרינן באיזהו נשך (עא:)..."

תוספות מקשה איך אנו 'זכין' לגר קטן הרי הדין של 'זכין' הוא מדין שליחות (כפי שרואים בגמרא בב"מ יב.)

שאנן סהדי שהיה עושה אותו שליח אילו היה לפנינו, וכמובן אין לקטן שליחות כפי שהגמרא אומרת

במסכת ב"מ!

תוספות מתרץ שני תירוצים:

א. הגמרא שלנו אומרת שיש לגר קטן דין זכין מדרבנן כפי שהגמרא אמרה בב"מ יב. (נדון בכך לקמן).

ב. יש שאינם גורסים "דרבנן" בב"מ, ויוצא שיש לקטן דין 'זכין' מדאורייתא. ותוס' מדגיש שדווקא כשיש

זכות גמור בלי שום צד חובה, אז יש לקטן שליחות וממילא יש לו דין 'זכין', ואצלנו בגר קטן שבמדובר

בזכות גמור לכן יש לקטן דין שליחות וממילא יש לו 'זכין', משא"כ כשאינו זכות גמור (בהמשך נדון בסברא

זו).

יוצא מדברי תוספות שדין 'זכין' הוא מדין שליחות ש'אנן סהדי דעביד ליה שליח'.

שיטת הריטב"א והרשב"א

הריטב"א (אצלנו) והרשב"א (בב"מ ע"א): חולקים על תוס', ואומרים שזכין אינו מדין שליחות, אלא הוא דין חדש שלימדה אותנו התורה מהפסוק 'ונשיא אחד נשיא אחד' (במדבר לד, יח) כפי שמובא במסכת קידושין (מב.). וזה לשון הריטב"א:

"פי' וההיא אפי' בטעם היא ואפילו מדאורייתא דזכייה לאו מדין שליחות הוא שאין שליחות לקטן, וכדאמרינן בקידושין (מב.) מנין שזכין לאדם מן התורה דכתיב 'נשיא אחד ממטה תקחו לנחול את הארץ' וכדפי' התם, והכא נמי מוכח מהא דהכא..."

כפי שאמרנו הריטב"א חולק על תוס', וסובר ש'זכין' אינה מדין שליחות כמו שרואים מהגמרא שלנו וכפי שהגמרא בקידושין אומרת, אלא זכין הוא דין שלומדים מפסוק ששייך גם לקטנים.

גמרות המסייעות לשיטת הריטב"א והרשב"א

הסוגיא בקידושין

הגמרא בקידושין (מב.) דנה בענייני שליחות. הגמרא מציעה מקור ממנו אפשר ללמוד שליחות:

"ואלא הא דאמר רב גידל אמר רב מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר 'ונשיא אחד נשיא אחד ממטה' תיפוק ליה שליחות מהכא, ותסברא דהא שליחות הוא והא קטנים לאו בני שליחות ניהו?! אלא כי הא דרבא בר רב הונא, דאמר רבא בר רב הונא – אמר רב גידל אמר רב מנין שזכין לאדם שלא בפניו שנאמר 'ונשיא אחד נשיא אחד'."

הגמרא מנסה ללמוד שליחות מהפסוק 'ונשיא אחד נשיא אחד ממטה', ודוחה את האפשרות ללמוד שליחות מפסוק זה, שהרי מדובר שם על חלוקת הארץ, והנשיאים חילקו גם לקטנים שאין להם שליחות, ולכן א"א לומר שהנשיא חילק להם מדין שליחות.

הגמרא הציעה שאפשר ללמוד דין אחר מהפסוק, והוא הדין של 'זכין לאדם לא בפניו', שהנשיא זכה לכל בני ישראל את החלק שלהם וגם לקטנים. לכאורה משמע מגמרא זו שהדין 'זכין' ו'שליחות' הם שני דינים נפרדים, ורואים שלקטנים בוודאי יש דין 'זכין' מדאורייתא כפי שאמר הריטב"א אצלנו.

לכאורה זו קושיא חזקה על דברי תוס' אצלנו. הר"ן על הרי"ף (קידושין מב.) והרמב"ן (בב"מ ע"א): מתרצים את שיטתו. אחרי שהגמרא אמרה שלומדים 'זכין' מהפסוק של נשיא אחד הגמרא הקשתה:

"ותיסברא זכות היא? הא חובה נמי איכא! דאיכא דניחא ליה בהר ולא ניחא ליה בבקעה ואיכא דניחא ליה בבקעה ולא ניחא ליה בהר אלא כרבא בר רב הונא ... מנין ליתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהן שב"ד מעמיד להם אפוטרופוס... לחוב ע"מ לזכות ת"ל 'ונשיא אחד נשיא אחד'."

הגמרא מקשה איך לומדים 'זכין' מפסוק זה, שהרי כשהנשיא חילק את הארץ, לא לכולם זו הייתה זכות, שהרי חלק רצו בקעה וקבלו הר וכן ההיפך. הגמרא מסיקה שלומדים מפסוק זה, שיתומים הבאים לחלוק את נכסי אביהן, ב"ד מעמיד להם אפוטרופוס, ומה שהאפוטרופוס עושה אפילו אם חב ליתומים – קיים, שהרי הוא עושה זאת כדי לזכות אותם, ואם יצא שמישהו התחייב – מה שנעשה עדיין קיים, כפי שרואים מהפסוק של חלוקת הארץ.

הר"ן והרמב"ן מסבירים, שבקושיא והתירוץ האלו, הגמרא חזרה בה מהלימוד של 'זכין'. כלומר, בפסוק של חלוקת הארץ, הנשיאים לא זיכו שום דבר, אלא הארץ הייתה כבר שייכת לבני ישראל, ומה שהנשיאים עשו היה רק גילוי מילתא בעלמא מה שייך למי. לכן הגמרא למדה דין של אפוטרופוס מפסוק זה, שהאפוטרופוס רק מברר למי שייך מה, אבל הירושה כבר שייכת להם לפני כן.¹ כך מיושבים דברי התוס', שלא לומדים מפסוק זה דין 'זכין', וממילא אין ל'זכין' מקור מן התורה אלא הוא מטעם שליחות, ולכן אין דין זכין לקטן.

הריטב"א בקידושין מסביר את המשך הגמ', שכל הדין של אפוטרופוס הוא מדין 'זכין', ומה שהגמרא אמרה שלומדים אפוטרופוס מפסוק, זה רק בא להוסיף שאם האפוטרופוס חב בטעות – מה שעשה עשוי. וזה לשון הריטב"א:

"והא דאייתנן מעיקרא בחלוקת הארץ מדין זכייה והשתא הדרנן למימר דהוי מדין אפוטרופוס, לאו למימרא שאין אפוטרופוס מדין זכייה... אלא ודאי מדין זכייה הוא, אלא שהרויח הכתוב בזכייה זו יותר מזכייה בעלמא, דבעלמא אין זכייה אלא בזכות גמור... אבל הכא מהני לחוב ע"מ לזכות..."

כך משמע גם בקידושין כג., שזכייה אינה מדין שליחות. ועיין עוד מה שתירץ הר"ן בהמשך דבריו בקידושין (מב.).

הסוגיא בכתובות

מהגמרא בסוגיית 'גר קטן' שב"ד 'זכין' לו, משמע כמו הריטב"א, שהדין של 'זכין' אינו מדין שליחות. הזכרנו לעיל שתוס' (ד"ה מטבילין) מתרץ את הקושייה עליו בסוגייתנו, ונבאר את דבריו.

תירוץ ראשון שתוס' מתרץ, שה'זכין' הוא מדרבנן כמו שרואים בב"מ (ע"א): שיש לקטן דין 'זכין' מדרבנן. תוספות מתרץ בתירוץ השני, שאפילו אם נאמר שיש לקטן 'זכין' מדאורייתא (אם לא נגרוס בב"מ "מדרבנן"), זהו רק במקרה של זכות גמור, ולכן יש לקטן שליחות וממילא יש לו דין 'זכין', ונתמקד בביאור תירוץ זה. אם נדייק בדברי תוס' אנו נראה שתוס' מדבר דווקא על מינוי השליח, ולא על הדין של שליחות בלי מינוי. כלומר, תוספות מביין שהכוונה של דין 'זכין' היא שאנחנו עדים שהוא כאילו מינה אותו שליח כדי לזכות בשבילו, ולא שנהיה שלוחו גם בלי מינוי משום שנוח לו שתזכה.

תוספות כותב ש'אנן סהדי דעביד ליה שליח', כלומר שאנן סהדי שהוא עשה אותו לשליח, ואם כן כל מי שאין לו יכולת למנות שליח אינו נכנס לקריטריונים של הדין 'זכין'. לכן, קטן שאינו בר דעת למנות שליח לזכות בשבילו, אינו שייך בדין 'זכין'.

ונראה שההסבר בכך שקטן לא יכול למנות שליח הוא, שקטן אינו מסוגל לראות את התמונה המלאה, מייד כשהוא רואה משהו שנראה לו טוב, הוא מתפתה ורוצה, ולכן לא נקשיב לו. לדוגמא, קטן אינו יכול למנות

¹ וזה לשון הר"ן: "אבל מכיוון דאקשינן ותסברא דהא זכות הוא הא חובה הוא דאיכא דניחא ליה בהר וכו' ואוקימנא כדברא אמר ר"נ דאמר מנין ליתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהם, לא תפשוט מינה ש'זכין' לאדם שלא בפניו' בדבר שאינו שלו וזכין לו לקטן מדאורייתא דהתם שלהם היתה וחלוקתן גלוי מילתא בעלמא היא וב"ד מעמיד אפוטרופוס לכך בעלמא אין זכייה לקטן מדאורייתא ומה שזכין לו מדרבנן מעלמא הוא."

שליח כדי לזכות בשבילו בסוכריה, שהרי כל מה שהוא רואה זה שהסוכריה טעימה, אבל הוא אינו מסוגל לראות את התמונה המלאה, שיש גם צד חובה שהיא יכול לגרום לו לבעיות בשיניים. לעומת זאת, גדול יכול למנות שליח לזכות בשבילו בסוכריה, שהרי הוא רואה את כל התמונה ובכל זאת רוצה, ולכן אנו זוכים בשבילו.

ולכן במקרה שהקטן רוצה למנות שליח לזכות בשבילו, כי הוא רואה זכות לפניו, ובמקרה בספציפי הזה באמת יש רק צד זכות בלי שום צד חובה כלל ('זכות גמור') - הקטן יכול למנות שליח, שהרי הוא רואה את התמונה המלאה, והוא נהפך לבר דעת למנות שליח, וממילא יש לו דין 'זכין'. זו היא כוונת תוס' כשאמר שיש לקטן שליחות בזכות גמור, כגון המקרה שלנו בגר קטן².

גמרות המסייעות לשיטת התוספות

הסוגייה בשניים אוחזין

הגמרא בב"מ (יב.) דנה בדיני זכייה שיש לאדם ע"י חצרו, והגמרא אומרת שב'מציאה' צריך חצר משתמרת כדי שהחצר תקנה את המציאה. משא"כ במתנה שבה יש 'דעת מקנה', והחצר קונה אפילו אם אינה משתמרת.

הגמרא מקשה מגט, שהרי בגט יש 'דעת מקנה' ובכל זאת צריך שהאשה תהיה ליד חצרה כדי שחצרה תקנה את הגט (עיין גיטין עז:). הגמרא עונה, שמכיוון שגט הוא בעל כרחו, ולא נוח לה להתגרש, היא צריכה להיות ליד חצרה, לעומת מתנה.

הגמרא שואלת, שלכאורה זה ק"ו, הרי גט שהיא מקבלת בע"כ היא צריכה להיות ליד חצרה, ומתנה שאינו בע"כ אלא לפי רצונו כ"ש שצריך להיות ליד חצרו! הגמרא עונה, שיש ריבוי מהפסוק שהחצר נחשבת יד בזמן שהבעלים ליד החצר (בב"מ י:), אך גם בלי ריבוי זה אנו יודעים שלחצר יש לכל הפחות דין שליחות לבעלים, אפילו אינם ליד החצר, ולכן גט שחוב הוא לה וכידוע 'אין חבין לאדם אלא בפניו', היא צריכה להיות סמוכה לחצר, אבל מתנה שזכות הוא לו 'זכין לאדם שלא בפניו' ולכן אינו צריך להיות ליד השדה³. מוכח מגמרא זו בבירור ש'זכין' הוא מדין שליחות, שהרי כשהגמרא שאלה מגט על ממתנה, הגמרא יכלה לענות בפשטות שיש דין 'זכין' ולכן המתנה נקנית אפילו אינו שם, וגט שהוא חוב צריכה להיות סמוכה לחצר; אבל הגמרא הייתה צריכה להסביר שמכיוון שיש לחצר דין שליחות, לכן יש 'זכין'. מגמרא זו יש ראייה חזקה לשיטת התוספות. וצריך להסביר גמרא זו לשיטת הריטב"א והרשב"א.

² עיין לקמן שהבאנו את הגר"ש שקאפ שמסביר אחרת 'זכות גמור', ונראה מדבריו שגם הוא הבין בדברי תוס' שזכין הוא מדין מינוי שליחות.

³ 'מציאה' אפילו שהוא זכות עדיין צריך להיות ליד השדה שהרי אין 'דעת מקנה' כפי שפירשה הגמ' מקודם.

הסוגייה באיזהו נשך

הגמרא באיזהו נשך (ב"מ עא: - עב.) דנה בענייני שליחות לנכרי, ואומרת שאע"פ שאין לנכרי דין שליחות, יש לו דין 'זכין', וזה לשונה:

"דשליחות לנכרי לית ליה זכיה מדרבנן אית ליה מידי דהוי אקטן אף על גב דלית ליה שליחות אית ליה זכיה [מדרבנן] הכא נמי לא שנא, ולא היא! ישראל אתי לכלל שליחות עכו"ם לא אתי לכלל שליחות".

רואים מגמרא זו, ש'זכין' הוא מטעם שליחות, שהרי הגמרא תולה דין 'זכין' בשליחות. הרמב"ן מקשה מקידושין, שמשמע שם ש'זכין' אינו מדין שליחות, והוא מן התורה כפי שראינו לעיל. הוא מתרץ כמו שהבאנו לעיל, שבאמת הגמרא שם חזרה בה ולא לומדת דין 'זכין' מהתורה.

הרשב"א מביא את דברי הרמב"ן וחולק עליו - "ואין דבריו מחוורים בעיני דכוליה תלמודא משמע שאית ליה מדאורייתא זכיה...". הרשב"א אומר, שצריך לגרוס בגמרא שלנו 'דאורייתא' ולא 'דרבנן', כלומר הגמרא אומרת שלקטן אע"ג שאין לו שליחות הרי יש לו זכיה מדאורייתא, וכך מתרץ גם הריטב"א.

התוס' אצלנו (כתובות יא.) הביא גרסא זו, והסביר שדווקא בזכות גמור יש לו 'זכין' כי יש לו שליחות, כפי שהסברנו למעלה. נראה לי שבכל זאת קשה על דברי הרשב"א והריטב"א אפילו אם נגרוס 'דאורייתא', שהרי הגמרא עונה בסוף שאין לנכרי 'זכין' משום שהוא לא יגיע לכלל שליחות, משא"כ קטן שכן יגיע לכלל שליחות, וצ"ע.

הסוגייה בנדרים

הגמרא בנדרים (לו:): שואלת:

"איבעיא להו התורם משלו על של חברו צריך דעתו או לא? מי אמרינן כיון דזכות הוא לו לא צריך דעת או דלמא מצווה דיליה היא וניחא למיעבדיה".

הגמרא שואלת האם מישוהו יכול לתרום משדהו על שדה חברו מדין 'זכין' לאדם שלא מפניו, שהרי חברו מרוויח מכיוון שאינו צריך לתת כלום משל עצמו. או שאין זו זכות, משום שחברו מעדיף לקיים את המצווה בעצמו.

רואים מפשט הגמרא שהדין 'זכין' הוא מטעם שליחות. שהרי ידוע שהגמרא (בב"מ כב.) דורשת בעניין הפרשת תרומה 'מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם', כלומר כדי שאדם יוכל לתרום בשביל חברו צריך שהוא ימנה אותו שליח, ורואים מנקודת ההנחה של הגמרא, כששואלת האם התרומה היא זכות, שאפשר לתרום על של חברו מדין 'זכין' בלי שימנה אותו, ומשמע שזכין הוא מדין שליחות כדפי'.

הר"ן כאן כותב: "דזכין לאדם שלא בפניו ומסתמא הוי ליה כשלוחיה". תוס' (ד"ה 'מי') אומר:

"דזכין לאדם שלא בפניו, וזכיה מטעם שליחות שפיר הוי שליחותא. והא דאמרינן בכל דוכתא דזכיה מטעם שליחות מהכא תניא ליה".

הרשב"א שסובר ש'זכין' אינו מדין שליחות מתקשה (לשיטתו) מה הקשר בין 'זכין' לכאן, שהרי בתרומה צריך שליחות ממש כפי שהגמרא דרשה, ו'זכין' אינו שליחות, אז מה כוונת הגמרא כאן? וזה לשונו:

"קשיא לי והא שליחות לאו מדין דניחא ליה או לא ניחא ליה אלא גזרת הכתוב היא דמה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם"

מתרץ הרשב"א, שמכיוון שכאן מדובר שתורם משדה שלו על של חברו, ולא משל חברו על של חברו, לכן לא צריך שליחות,⁴ ולכן הגמרא שאלה האם אפשר לזכות בשביל חברו ולא מדין שליחות אלא מדין 'זכין'. וזה לשון הרשב"א:

"וי"ל דתורם משלו על של חברו שאני דלא בעינן שלוחו מדעתו אלא בתורם משל בעל הכרי על של בעל הכרי, אבל בתורם משלו על בעל הכרי כיון שאינו של בעל הכרי לא בעינן שליחותו ממש ואין הדבר תלוי אלא אי זכות לו וזכין לאדם שלא בפניו, או לא זכות לו דמצווה דנפשיה עדיף ליה כנ"ל".

וכמובן כך מתורצת הקושייה על שיטת הרשב"א והריטב"א.

קושיית קצות החושן

'הקצות' (סימן קה ס"ק א) מקשה על תוס' מסוגיית יאוש שלא מדעת. הגמרא בב"מ (כ"א:) מביאה מחלוקת בין אביי ורבא לגבי יאוש שלא מדעת, 'אביי אמר לא הוי יאוש רבא אמר הוי יאוש'. הגמרא מסבירה את הטעם של אביי ואת טעמו של רבא, אביי סובר שמכיוון שעכשיו אינו יודע, ואפילו אם היה יודע היה מתייאש, כל עוד אינו יודע אינו ייאוש. רבא סובר שהיפך, מכיוון שאם היה יודע היה מתייאש לכן גם עכשיו נחשב ייאוש.

הגמרא מקשה על אביי מתרומה. אדם שנכנס לשדה חברו ותורם בשבילו שלא מדעתו ונמצא אחר כך שנוח לבעל הבית במה שתורם, הדין הוא שתרומתו תרומה. והרי זה לכאורה קשה על אביי, שהרי בשעה שתורם, הבעל הבית לא ידע, משמע אם עכשיו אנחנו יודעים שניחא ליה, אנו אומרים שגם מעיקרא ניחא ליה (שגם בשעה שתורם היה נח לו), אם כך נאמר זאת גם ביאוש שלא מדעת, שאם היה יודע היה מתייאש, כך גם עכשיו נחשב ייאוש. וזה לשון רש"י שם:

"אלמא כיון דלכי ידע דניחא ליה אמרינן מעיקרא נמי ניחא ליה, ולענין יאוש נמי כיון דלכי ידע מעיקרא נמי הוי יאוש"⁵.

רבא מתרץ לשיטת אביי, שבתרומה מדובר שבעל השדה מינה את חברו שליח לכן תרומתו תרומה. כלומר, אנו לא אומרים שמכיוון שניחא ליה לבעל הבית אח"כ זה מספיק, אלא צריך מינוי מפורש. מקשה 'הקצות', שרואים מכאן שלאביי הסובר שייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, שליחות שלא מדעת נמי לא הוי שליח.

כלומר כמו שביאוש שלא מדעת אנו לא אומרים שאילו היה יודע היה מתייאש, כך גם בשליחות אנו לא אומרים שניחא ליה שניהיה שלוחו, אלא אח"כ מינה אותו שליח במפורש, כפי שתירץ רבא אליבא דאביי;

⁴ כלומר דרשת הגמ' 'מה אתם לדעתכם וכו' מדובר דווקא שתורם משל חברו על של חברו.

⁵ כלומר העיקרון בתרומה הוא אותו עיקרון, שעכשיו שהתברר לנו שניחא ליה אומרים שמעיקרא נמי ניחא, אז גם ביאוש נאמר שמכיוון שכשידע הוא יתייאש, לכן גם עכשיו נאמר שזה ייאוש.

וקשה איך תוס' הסביר ש'זכין' זה מדין מינוי שליחות, הרי רואים בתרומה שצריך למנות במפורש ולא מועיל לתרום בשביל חברו, אע"פ שניחא ליה אח"כ.

הגר"ש שקאפ (חידושים כא) מתרץ שהתורם משל השדה של חברו על השדה של חברו אינו זכות, ולכן אין דין 'זכין' וצריך מינוי שליחות במפורש. עוד נראה מלשונו, שסובר כמו שהסברנו למעלה שדעת תוס' הוא ש'זכין' הוא מינוי שליחות, וזה לשונו:

"וכמו כן הא דזכין לאדם שלא בפניו בכל דוכתי הוא גם כן מהאי טעמא, דאנן סהדי דכל אדם רוצה תמיד שיעשו אחרים בשבילו כל דבר שזכות הוא לו, והוי כשליח שנעשה בפירושו, ולא דמי ליאוש שלא מדעת דלא מהני לאביי, וכן התם בתרומה בתורם שלא מדעת, אע"פ שהיה רוצה אילו היה יודע, אבל כיון דאינו זכות לא מהני. אבל כל דבר שהוא זכות לאדם חשוב כמו שאמר להדיא לכל אדם שנותן רשות לקנות עבדו, ומתורצת קושיית הקצות החושן הנ"ל."

בהמשך דבריו, מסביר אחרת את סברת תוס' ב'זכות גמור' דמהני שליחות לקטן, ולא כפי שהסברנו. הוא מסביר שהבעיה היא ב'מינוי', שקטן אינו יכול למנות שליח. אבל רק בזכות שיש גם קצת חובה – צריך מינוי. כלומר אדם אינו יכול לזכות בשביל חברו אם יש צד חובה בלא מינוי (שזכין הוא מינוי), אבל בזכות גמור אדם יכול לזכות לחברו גם בלא מינוי, ולכן לקטן יש דין 'זכין' בזכות גמור כי אין צורך במינוי.⁶

שיטת רש"י

במבט ראשון בדברי רש"י, נראה שסובר כמו תוס', וזה לשונו (בב"מ יב. ד"ה זכין לאדם שלא בפניו): "שאנן סהדי שניחא ליה שתהא שלוחו... רואים שרש"י סובר ש'זכין' הוא מדין שליחות, שאנן סהדי שמננה שליח. אמנם מרש"י במסכת קידושין (מב.) רואים אחרת, שהוא מסיק כמו הריטב"א והרשב"א, שהדין של אפוטרופוס הוא מדין זכייה שלומדים מהפסוק 'ונשיא אחד', ולא כתוס'. ועוד יש לדייק בדברי רש"י במסכת בב"מ מציעא (י.). הגמרא שם אומרת:

"המגביה מציאה לחברו לא קנה, מאי טעמא? הוי תופס לחברו במקום שחב לאחרים והתופס לחברו במקום שחב לאחרים לא קנה."

רש"י שם מסביר את דברי הגמרא, ואומר שא"א לתפוס לחברו משום 'שאיין חבין לאדם שלא בפניו', וכשאתה תופס לאדם אחד אתה חב לאחרים. וכותב שאם מינה את חברו שליח לתפוס, אפילו במקום שחב לאחרים קנה.⁷

משמע מרש"י שאדם שממנה שליח שונה מסתם זכייה שזוכה לו חברו, שהרי כאן חברו אינו יכול לזכות לו מדין 'זכין' מפני שהוא חב לאחרים, אבל אם מינה את חברו שליח חברו יכול לתפוס בשבילו את המציאה. משמע שמינוי שליח וזכין הם שני דינים שונים.

⁶ כלומר הגר"ש שקאפ מדבר מצד ה'מזכה', שהוא אינו צריך שחברו ימנה אותו לזכות בשבילו בזכות גמור, ואנו הסברנו למעלה שצריך מינוי אלא שיש לקטן כח למנות במקרה של זכות גמור.

⁷ עיין ש"ך, תומים, קצות ונתיבות בחו"מ קה שדנו באריכות בדברי רש"י.

מדויק בדברי רש"י שם בדיוק הפוך ממה שדייקנו ברש"י. רש"י לא כותב כמו תוס' (שכתב שאנן סהדי דעביד ליה שליח) אלא כותב כך: "אנן סהדי דניחא ליה שתהא שלוחו". כלומר הדין של 'זכין' אינו מטעם מינוי שליחות, אלא מטעם 'תורת שליחות' בלא מינוי.

ההסבר ברש"י הוא כמו שהסביר הגר"ש שקאפ בענין 'זכות גמור'. לפי תוס' (שלא צריך מינוי), אלא שרש"י סובר שזה הדין של כל 'זכין'. כלומר רש"י סובר שזכין הוא שאנן סהדי שנזכר לו שזנכה לו מתורת שליחות, ולא שמינה אותנו שליחים, ולכן לפי רש"י יש לקטנים דין 'זכין' כיוון שאין צורך במינוי.

לפי הסבר זה, רש"י מובן בכל הסוגיות הנ"ל. רש"י לומד את דין 'זכין' מהפסוק כמו הריטב"א והרשב"א, אלא סובר שהטעם מאחורי 'זכין' הוא 'תורת שליחות', ולכן התופס לחברו במקום שחב לאחרים לא קנה מדין 'זכין', מכיוון שהוא חב לאחרים ו'אין חבין לאדם שלא בפניו'. אבל אם ממנה שליח בפירוש – מהני, מכיוון ששלוחו של אדם כמותו.

כך גם מסביר הגרעק"א (חידושים כתובות יא.) את הדין של 'זכין'. ונראה שכך גם סובר ה'קצות' (סי' ק"ה) שאומר שזכין הוא כמו שליחות. אבל לא מטעם אנן סהדי דעשאו שליח. וזה לשונו:

"אבל הך זכיה לא הוי כיד ממש אלא כמו שליחות, אבל לא משום אנן סהדי דעשאו שליח, ונפקא מינה לענין נכרי דלא היה בתורת זכיה כיון דזכיה אינה אלא מתורת שליחות."

וראים ש'הקצות' אומר ש'זכין' אינו משום שאנן סהדי דעשאו שליח כפי שפירש תוס', אלא הסביר כמו רש"י שזכין משום תורת שליחות, ולכן מי שאינו בתורת שליחות כנכרי וכדו' אין לו דין 'זכין'.

זכין ל"אדם וזכין מ"אדם

בספר תרומת הדשן (סימן קפח) מובאת שאלה:

"אשה בעלת הבית שלשה לה משרתת שלה עיסה, והלכה לחוץ קודם שהפרישה (-בעלת הבית) חלה. וקודם שחזרה נתחמצה העיסה כל צרכה, שאם תשהה עוד שלא תאפה תתקלקל העיסה, ובשביל כך רוצה המשרתת להפריש החלה בלי רשות בעלת הבית, שרי למעבד הכי או לא?"

עונה ה'תרומת הדשן', שמותר למשרתת להפריש בשביל בעלת הבית מדין 'זכין לאדם שלא בפניו', שבוודאי זכות הוא לבעלת הבית שהיא תפריש ותכניס לתנור, כי אם לא תעשה כך, העיסה תתקלקל.

מקשה התרומת הדשן על עצמו, שהרי בתרומה אנו יודעים שצריך דעת ולא מהני שיתרום משהו בשביל חברו, אפילו אם ניחא לבעל השדה אח"כ, שהרי 'מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם!' ועונה, שבתרומה צריך מינוי, משום ששליח שמינה אותו בעל הבית יודע בדיוק כמה בעל הבית רוצה שיתרום, משא"כ אדם שלא מינה אותו בעל הבית. אבל בחלה שמכל מקום כולם תורמים אותה כמות, ולכן לא צריך מינוי מפורש, ומספיק שניחא ליה אח"כ.

ועונה עוד תשובה. בתרומה בעל הבית יכול לתרום ולא צריך שאתה תתרום לו עכשיו, ולכן מה שניחא ליה אח"כ במה שתרמת, אינו נחשב מדעתו ולא מועיל. משא"כ בעיסה שתתקלקל, אנו יודעים שניחא ליה לבעלת הבית כבר עכשיו ונחשב מדעתה, ולכן לא דמי לתרומה.

יוצא מדברי תרומת הדשן, שאפשר לזכות לאדם גם מרשותו של חברו, ולא רק משהו חיצוני כמו מתנה, אלא אפילו מהעיסה של בעלת הבית יש דין 'זכין'. כלומר לא רק זכין לאדם שלא בפניו אלא גם זכין מאדם שלא בפניו.

ה'קצות' (רמג, ח) מקשה על תרומת הדשן. הוא מביא את הרשב"א בנדרים (לו:) שהבאנו לעיל, המחלק בין אדם שתורם משל בעל הכרי על של בעל הכרי, לבין תורם משלו על של בעל הכרי. בתורם משל בעל הכרי על של בעל הכרי, צריך דעת בעלים ולא מספיק 'ניחותא', אבל התורם משלו על של בעל הכרי אינו צריך דעת בעלים ותורם בשבילו מדין 'זכין'.

מקשה ה'קצות' מכאן, שרואים מדברי הרשב"א שדווקא בתורם משלו על של בעל הכרי יש 'זכין', אבל אם תורם משל בעל הכרי עצמו אין דין 'זכין', אלא יש רק ניחותא, וזה אינו מספיק כי צריך דעת בעלים. כלומר זכין לאדם ולא מאדם.

לעיל הסברנו את הרשב"א אחרת, ולפי זה לא קשה. הסברנו שהרשב"א מחלק מהממון של מי הוא תורם, משום שהרשב"א סובר ש'זכין' אינו מדין שליחות, והתורם משל בעל השדה צריך את דעתו; ולכן הסביר שדווקא כשאתה תורם משל בעל השדה על של בעלה השדה צריך דעת בעלים, אבל בתורם משלו על של חברו לא צריך דעת בעלים, ולכן מהני 'זכין'.

הרשב"א לא בא להוכיח שא"א לזכות מאדם, אלא שבתרומה יש דין מיוחד שצריך דעת בעלים כפי שהגמ' דורשת מהפסוק, לכן א"א להעמיד שם שזוכה מאדם שהרי 'זכין' אינו מדין שליחות, ובכל מקרה אחר שאין לימוד מיוחד כמו שיש בתרומה שצריך דעת בעלים, בוודאי שאפשר לזכות גם מאדם.

הקצות הבין, שכשהרשב"א חילק בין תורם משלו לבין תורם משל חברו, הוא משום שא"א לזכות מאדם אלא רק לאדם.⁸ ולפי מה שאמרנו אפשר לתרץ את תרומת הדשן בשני דרכים:

א. כמו שאמרנו שזה לא מה שהרשב"א בא לדייק, אלא קשה לו ספציפית בתרומה איך נשתמש בדין 'זכין', שהרי בתרומה יש לימוד מיוחד שצריך דעת בעלים, וא"א ללמוד מכאן שבכל מקום אין זכין מאדם.

ב. אפשר לומר שהתרומת הדשן הבין כמו תוס' ש'זכין' הוא מדין 'מינוי שליחות', ולכן בוודאי אפשר לזכות גם מאדם שלא בפניו מדין 'זכין'; ולא קשה מהרשב"א שהרי הוא הבין אחרת את דין 'זכין'. כלומר השאלה האם זכין מאדם או לא הוא מחלוקת שורשית מה הגדר של 'זכין'. וכן נראה מלשון תרומת הדשן בתחילת תשובתו ש'זכין' מדין מינוי שליחות וזה לשונו:

"יראה דשפיר דמי למיעבד הכי, דכיון דמתקלקלת העיסה זכות הוא לה לבעלת הבית וזכין לאדם שלא בפניו, וקיימא לן זכיה מטעם שליחות איתרבי, ולענין תרומה רבינן שליחות מאתם גם אתם, והכא נמי המשרתת נעשה שלוחה אפי' שלא מדעתה מטעם דזכות הוא לה".

⁸ ואם תמצא לומר שאם כבר הקצות מקשה מהרשב"א על תרומת הדשן, נקשה לנו על הקצות איך שהוא הבין את דין זכין, שהרי הרשב"א הקשה בנדרים משום שסובר שזכין אינה מדין שליחות כדפירשנו והקצות עצמו סובר שזכין מדין שליחות? אפשר לתרץ שהקצות הבין שהרשב"א התקשה איך אנו זוכין שם בתרומה הרי בתרומה צריך מינוי שליחות וזכין אינה מדין מינוי אלא מדין תורת שליחות וכו'.

כאמור, התרומת הדשן סובר שזכין מדין שליחות, ואפשר לומר שהוא סובר שזכין הוא מדין מינוי שליחות כמו תוס', ולכן קושיית הקצות לא קשה, משום שיש כאן מחלוקת שורשית בדין זכין⁹.

סיכום

ראינו שיש שלש שיטות בדין זכין. א) שיטת התוספות שסובר שזכין הוא מדין מינוי שליחות, 'דאנן סהדי דעביד ליה שליח' כפי שדייקנו. במקרה שיש 'זכות גמור' הבאנו שני הסברים בסיבה שיש לקטן זכין. הראשון הוא שבזכות גמור הקטן נהפך לבר דעת כדי למנות שליח, כלומר הוא מסוגל לראות את התמונה המלאה, משא"כ כשיש צד חוב ולכן יש לו את היכולת למנות שליח וממילא יש לו דין זכין. ההסבר השני שהבאנו הוא הסבר הגר"ש שקאפ, שמסביר שבמקרה שיש זכות גמור אין צורך במינוי ומהני שליחות בלי מינוי ולכן יש לקטן זכין משא"כ כשיש צד חוב אז יש צורך במינוי ואין לקטן זכין. ב) שיטת הרשב"א והריטב"א שסוברים ש'זכין' אינה מדין שליחות אלא הוא דין חדש שנתחדש בתורה שלומדים מ'ונשיא אחד'. ג) שיטת רש"י, הגרעק"א והקצות, שסוברים ש'זכין' הוא מתורת שליחות, אבל לא מדין מינוי שליחות כפי שתוס' סובר אלא שליחות בלי מינוי, ולכן גם לקטן מהני הדין 'זכין', אך מי שאינו בתורת שליחות כלל כגון נכרי אין לו דין זכין.

ולגבי החילוק בין זכין מאדם לזכין לאדם, הבאנו שהתרומת הדשן סובר שאין הבדל בין לזכות מאדם או לאדם, כמו שענה במקרה של העיסה. הקצות חולק ומביא ראיה מהרשב"א בנדריים שאומר שדווקא בתורם משלו על של חברו יש דין 'זכין' אבל התורם משל חברו על של חברו אין דין 'זכין'. הבאנו שיש שתי תשובות בדבר. א) דווקא במקרה הצפציפי של תרומה א"א לזכות מאדם מכיוון שיש לימוד מיוחד מהפסוק. ב) התרומת הדשן סובר כמו תוס' ולכן לא קשה מהרשב"א משום שזהו גופא המח' בין הרשב"א לתוס', שלפי הרשב"א אין זכין מאדם ולפי התוס' יש זכין מאדם.

⁹ בסופו של דבר פסק הרמ"א (יו"ד סימן שכח ס"ג) כמו התרומת הדשן שאפשר לזכות מאדם.